

Péntek János

Szándékok és érdekek

Papp Z. Attila tanulmányának nemcsak a második része „ösztönöz vitára”, mint a szerkesztők ajánlják felkérő soraikban, hanem az első is. A jelenlegi helyzetről véleményt lehet mondani, és ez a vélemény személyektől és pozícióktól függően bizonyára más lesz, mint a szerzőé, és ennél is szubjektívebb és bizonytalanabb a kilátások, a jövő megítélése. A múltat azonban tisztábban látjuk, ha figyelembe vesszük, és tiszteletben tartjuk a tényeket, és körültekintően, elfogulatlanul értékeljük az eseményeket. A távolabbi múltat könnyebb kódósítani, az öt év még viszonylag rövid idő, és távolról sem gondolnám azt, hogy bárkinek is már most célja volna másképpen láttatni a mögöttünk lévő éveket.

A történet kezdetét én nem az 1998-as magyarországi kormányváltással kapcsolnám össze, hanem azzal a szintén 1998-as történéssel, amely az RMDSZ kudarcának minősíthető a magyar nyelvű felsőoktatás fejlesztésében: a körülmények viszonylag kedvező alakulása ellenére szeptemberben az érdekképviselő döntései következtében, majd a Petőfi–Schiller-re vonatkozó kormányhatározattal (okt. 2.) nyilvánvalóvá vált, hogy az önálló állami egyetem ügye zsákutcába került. Ebből a kudarcból a visszavonulásra két mellékút kínálkozott: az egyik a magánegyetem volt, a másik a meglévő oktatási struktúrák további kiépítése, erősítése, önállósítása. Innen folytatható azzal, amit Papp Z. Attila ír, hogy ti. az első mellékutat a Fidesz-kormány döntése tette járhatóvá.

A szerző ezt követő megállapítását részben el kell utasítanom, részben korigálnom kell, ugyanis sértő és igaztalan a szakmabeliekkel szemben, azokkal szemben, akik Erdélyben nem új egyetemek szervezésében szereztek ugyan tapasztalataikat, de volt némi tudásuk arról, mit jelent az egyetem mint intézmény, hogyan működik, milyen feltételeknek kell megfelelnie. Lehet, akaratán kívül képviseli azt az anyaországi politikusok egy részére jellemző felsőbbesgtudatot, amely nem vesz tudomást bizonyos, Erdélyben igenis meglévő szakmai, szakértői, tanácsadói körrel, amelynek valóban lehetett volna szerepe a Sapientia megtervezésében. Hogy volt ilyen kör, azt az is bizonyítja, hogy amikor a Petőfi–Schiller dokumentációjának elkészítésére felkérték, egy szakértői csoport az egyetemiekre jellemző naiv buzgalommal hetek alatt el is készítette. (Ezt az anyagot egyébként jóval később, az akkreditálás elindításában tudomásom szerint a Sapientia is felhasznál-

ta.) Véleményem szerint a *Magyar Kisebbség* 2000. évi vitaanyaga is azt bizonyítja, hogy nem hiányzott a szakmai közreműködés szándéka, sem a potenciális közreműködők kompetenciája. Voltak is ilyen „álkonzultációk”, „alibi konzultációk”, ahol az egyetemiek és például az EME vezető testületének a véleménye eléggé egybehangzó volt. Ezzel éppen az volt a gond, és ezt magyarországi kollégáink sem értették meg, hogy nem egyezett meg azzal, ahogyan a politikusok az új egyetemet elképzelték. Ezek után teljesen érthető, hogy a szakvéleményt nemcsak, hogy nem igényelték, de a szakmabelieket lehetőleg a közelébe sem engedték a konkrét döntéseknek. Maradtak a politikusok és az egyháziak, ez utóbbiak éppen a „megbízhatóságuk” révén, mint a szerző is gondolja, és azért is, mert részükről kellett a legkevésbé tartani attól, hogy szakmai megfontolásaikkal zavarni fogják a politikát. És a döntéshozók, a „támogatók” ma sem képesek más körben gondolkodni, mint a politikusokban és az egyháziakban.

Már induláskor láttuk, hogy maga az elnevezés, az elnevezés kettőssége is alapvető bizonytalanságot tükröz: a Sapiaentia egy induló magánegyetem, alapítványi egyetem realitását, az Erdélyi Magyar Tudományegyetem a szimbolikus nagyságot és teljességet jeleníti meg, amelyre az intézmény törekszik. Ez utóbbi azonban valóban ellentétes volt az elvekkel, hogy ti. az új egyetem kiegészítő jellegű lesz, hiányszakokkal bővíti a magyar nyelvű felsőoktatást, és ellentétes volt azzal a józan megfontolással is, hogy egy induló egyetemnek tökéletesíthetőnek kell ugyan lennie, de nem lehet már a kezdetektől tökéletes és teljes. Ez érvényes a „tömeges képzés” és az „elitképzés” dilemmájára is, és arra is, amit a 2000. évi vitaindító úgy is sejtet, hogy a kolozsvári egyetem magyar nyelven is működő szakjai vállalják, és végzik a továbbiakban a tanárképzést, a Sapiaentia pedig a tudósképzést.

Nem ismerem kellőképpen a nemzetközi tapasztalatokat abban a tekintetben, hogyan kell megtervezni egy új egyetemet. Amennyit erről tudok, az mégis az, hogy akár magánegyetemet, akár állami egyetemet szándékszik valaki indítani, a célok, az elvek és a szakmai (személyi) feltételek tisztázásán túlmenően elkészíti a leendő intézmény strukturális, logisztikai, beruházási tervét, költségvetési, pénzügyi tervezést végez stb. A Sapiaentia esetében mindez jórészt hiányzott. Az indítandó képzéseket végül a célpályázatra jelentkezők határozták meg, úgymond „alulról” építkeztek, ami egy felsőoktatási intézmény esetében bizonyára nem az ideális megoldás. Az oktatók toborzása is a célpályázatok szerint alakult, és ebben az ambíciók és a csábítások voltak a meghatározók. Tehát elsődlegesen nem a hiány, nem a szükség alakította az intézmény építését, hanem a személyes ambíciók, a csoportambíciók és a lokális ambíciók. Ennek szakmailag mégis leghitele-

sebb, legerősebb része éppen a marosvásárhelyi Petru Maior Egyetem magyar tanárainak és a csíkszeredai KAM-nak a beépülése volt. A csábítás olyan értelemben működött, hogy a kezdeti időszakban a Sapientia jóval nagyobb béreket fizethetett, mint az állami egyetem, a legtöbb oktató számára másodállásban második bért biztosított (jórészt ez alakította ki aztán a szakmai párhuzamosságokat), s a fiatalok számára az előléptetés esélyei is jobbak voltak. Mindezt a szerző joggal nevezi „vadfejlesztés”-nek. Ez általánosabban azt is jelenti, hogy az intézményen belül nem érvényesült a minimális konvergencia sem, holott már korábban, a Sapientia előtt is, minden intézményi kezdeményezés (tanítóképzők, Sulyok István Református Főiskola, magyarországi egyetemek kihelyezett tagozatai stb.) szükségessé tette volna az általánosabb konvergenciát, a romániai magyar felsőoktatás-fejlesztés összehangolását. Ez akkor és azóta sem valósult meg, és ez az oka annak, hogy az intézmények kezdeményezése, működtetése, fejlesztése mind a „vadfejlesztés” körébe sorolható, távol áll az összehangolt rendszer ideáljától.

Az építkezést megelőzően hiányzott tehát a józan szakmai megalapozás, azt követően pedig – mint a szerző joggal szóvá teszi – hiányzott a független ellenőrzés, a hatósági típusú ellenőrzés. Ezért mégsem lehet elmarasztalni a Sapientiát, ez nem az intézmény specifikuma. Az egész kisebbségi közösségi létnek a megoldhatatlan, örök gyengesége: képtelen úgy megszervezni önmagát, hogy folyamatos, a közösségi érdekeket szem előtt tartó, a törvények szerinti működést ellenőrző testületei is legyenek, amelyek érvényesíthetik döntéseiket. Ez az áhitott autonómiának is próbaköve lesz, ha lesz, mert mindig megvan a gyarló ember kísértése, hogy privatizálja a közös érdekeket, hogy személyes érdeke szerint cselekedjen. Egész közéletünk ma is ennek issza a levét.

Önmagában azt, hogy az intézmény több helyszínen működik, jómagam kifejezetten szerencsésnek tartom. Nagy szükség volt a Székelyföld ilyen jellegű szellemi urbanizációjára, és nagy hiba lett volna teljesen átengedni a terepet román magánegyetemeknek. Marosvásárhely szintén fontos helyszín, Udvarhely is az lehetne. Kolozsvár mint centrum szintén fontos. Noha az állami egyetem magyar tagozata gyengült az elmúlt években, és gyengítésében már a Sapientianak is szerepe van (a pedagógia szak például gyakorlatilag innen költözött át Marosvásárhelyre, és a tanárok ingázása sem tesz jót az oktatásnak), a Sapientia kolozsvári képzési kínálata még jóval szerényebb, mint a távolabbi karoké. Az is kérdéses persze, de erről csak a bentieknek lehet közvetlen tapasztalatuk, mennyire egyensúlyozza ki, korlátozza egymást szakmai, személyi és finanszírozási kérdésekben az egyes ka-

rok (régiók) közötti együttműködés és a rivalizálás. Az intézményen belüli párhuzamosságok és egyéb tünetek azt jelzik, hogy nincs minden rendben.

Az azonban fontos, hogy Kolozsváron van a Kutatási Programok Intézete. Ezt én másképpen látom, mint a vitaindító szerzője, más róla a véleményem. Nagyon belterjes lett volna, és ma is vészesen azzá válna, ha – mint a szerző legalább a jövőre nézve javasolja – „egyértelműen az EMTE-n folyó kutatásokat és azok közlését támogatja”. A tudományos kutatásban fontos az együttműködés keresése, főként egy olyan intézményben, amely csak most alakítja ki oktatási és kutatási munkacsoportjait, más intézményektől várja, hogy tudományos fokozatokhoz juttassa a fiatal oktatókat. Jól ismerem azokat a kutatástámogatási funkcióval rendelkező háttérintézményeket, amelyekre a szerző hivatkozik. Ezek háttérében más és más jellegű magyarországi támogatások állnak (vagy ezt már múlt időben kell írni?), közös jellemzőjük a bizonytalanság. Ha a támogatás súlypontja továbbra is politikafüggő lesz (mint ezt most a *Szülőföld* körüli koncentráció jelzi), akkor megmarad, és meg is kell maradnia a polarizáltságnak, ha pedig valóban az Akadémia lehetne ebben a tekintetben is az erdélyi tudományosság „felügyelője” és támogatója, akkor sürgősen össze kellene és lehetne kapcsolni a meglévő háttérintézményeket. Ha a Sapientia ebben a tekintetben bekeríti önmagát, akkor annak elsősorban maga látja kárát.

Azoknak az intézményeknek a működésében, amelyek kutatási céllal pályáztatnak és pályáznak (és ebben a KPI sem kivétel), a fő gondot én abban látom, hogy ennek is elsősorban jövedelemkiegészítő és az egyéni tudományos-oktatói pályát elősegítő szerepe van, és sokkal kevésbé (szinte egyáltalán nem) szolgál olyan perspektivikus, stratégiai célokat, amelyek tudományos szempontból valóban jelentősek lehetnének, és a nemzeti közösség helyzetét befolyásolnák, presztízst növelnék. Az elmúlt években alig volt a pályáztatásban előre, prioritásként meghatározott téma. Ez a régió egészében hiányzik, pedig köztudott, hogy nemzetközi szinten a témák, a pontosan meghatározott célok a döntőek. Ezek vonzzák aztán a kutatókat, kutatócsoportokat, és ezeknek lehetnek olyan eredményeik akár elméleti szinten, akár az alkalmazásban, amelyek valódi, jelentős értéket képviselnek. Jelenleg szinte kizárólag saját ötleteikkel jelentkeznek a pályázók, évenként változó ötletekkel, valamint doktori témáikkal, amelyekből jelentős szintézis soha nem lesz. Magam fontosabbnak tartom, hogy ebben történjen változás: vegyen részt a KPI és a Sapientia is a közösség érdekeit szem előtt tartó regionális kutatási stratégia kidolgozásában, és akkor az is világossá válhat, mit vállalhat ebből sajátjaként a Sapientia oktatói közössége.

Nem ok nélkül érinti a szerző a lojalitás kényes kérdését és a még ennél is kényesebbet: hogyan viszonyulnak a történelmi egyházak a magyar nyelvű felsőoktatáshoz? Fontos szerepük volt az Alapítvány létrehozásában. (A legelső megbeszélésen, amelyen magam is részt vettem, arról volt szó, hogy az egyházak közreműködése csak erre fog korlátozódni.) A döntéseket hozó kuratórium elsősorban az egyházak képviselőiből áll. És ezek után merül föl velük kapcsolatban is a lojalitás kérdése, ti. hogy közben az erdélyi római katolikus teológiai képzés most tagozódott be a kolozsvári állami egyetembe. Engem egyébként egyetemi oktatóként nem lepett meg ez a fejlemény. Azért nem, mert tanúja vagyok annak, hogyan változott annak a két didaktikai karnak a helyzete, a magatartása és a szerepe, amelyek a református és a római katolikus egyházat képviselik a (román) állami egyetemen. Kezdetben úgy tekintettünk rájuk, úgy fogadtuk őket, abban bízunk, hogy erősödik velük a magyar tagozat, az ő kari szintű önállóságuk és fejlesztésük precedensértékű mintája lesz a tagozat fakultásokba szerveződésének. Akkor még szolidarizáltak velünk, szükségük is volt ránk, felkérésükre mi is szívesen részt vettünk az ő testületeikben, fejlesztéseikben. Amikor azonban kellőképpen megerősödtek (már a Sapientia időszakában), vállalták azt a szerepet, hogy az egyetem kirakatintézményei legyenek. Az elmúlt három-négy év vitáiban, a tagozatfejlesztésre irányuló erőfeszítéseinkben pedig már nem velünk tartottak, hanem azokkal, akik stagnálásra, leépülésre ítélték a magyar tagozatot.

Végül a kihívásokról, a jövőről. A vitaindító szerzője jól látja, melyek az intézmény belső gondjai, bizonytalanságai, mi az, ami esélytelenné teheti a magyar nyelvű (és nem magyar nyelvű) felsőoktatás intézményi konkurenciájában. Annak bizonyára a jelenlegi rektor, Szilágyi professzor a megmondhatója, hogy a már kialakult struktúrát, az egyes szakokhoz kapcsolódó érdekeket és ideológiát, a személyi összefonódásokat nagyon nehéz (lesz) a korszerűség, a funkcionalitás, a gazdaságosság irányába terelni, összhangba hozni a világ kihívásaival és a nemzeti közösség érdekeivel. Ennek ellenére én nem föltétlenül a belső ellenkezésben, az egységes akarat hiányában látom a fő akadályt, és emiatt bizonytalannak az intézmény jövőjét, hanem annak a változásnak a kiszámíthatatlanságában, ami a következő években be fog következni. Amikor ezeket a sorokat írom, már bizonyossá vált, hogy 2007. január 1-jétől Románia is csatlakozni fog az Európai Unióhoz. Azt tudtuk, hogy az ország már korábban elfogadta a felsőoktatás közös európai modelljét. Ez a Sapientia számára is kötelező lesz. Most már azt is tudjuk, hogy ez nemcsak az intézmények közötti átjárhatóságot teszi lehetővé, de a piaci konkurenciába is bevonja őket. Ennek követke-

ményeit nem lehet előre megmondani. Anyagi lehetőségeik függvényében az országhatáron túl is szabadon választhatnak szakot és intézményt a hallgatók, sokkal nagyobb fluktuációra lehet számítani az oktatók körében (ez erősítheti is az erdélyi intézményeket). Ha nem történik semmi annak érdekében, hogy legalább a magyar nyelvű felsőoktatás intézményei összehangolják működésüket és terveiket (uniós keretben az anyaországiakkal is), és továbbra sem lesz olyan testület, amely folyamatosan értékeli, szakmai véleményével befolyásolja a döntéseket, tíz-tizenöt év alatt ezek a kiszámíthatatlan új fejlemények beláthatatlan következményekkel járhatnak az erdélyi magyar nyelvű felsőoktatás jelentős részére nézve.

A *quo vadis?* kérdése ezért véleményem szerint a hazai magyar felsőoktatás egészére vonatkozik, és az irány három tényező függvényében alakul: 1. mit akarnak, és mit tesznek maguk az intézmények? 2. merre próbálják meg kívülről (el)terelni őket? 3. milyen szabad út áll majd rendelkezésükre?